

O počecima razlikovnomu pristupu hrvatskomu jeziku - od Nikole Andrića do Petra Guberine

Dujmović, Klara

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:835205>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i
književnosti

Klara Dujmović

**O počecima razlikovnomu pristupu hrvatskomu jeziku - od Nikole
Andrića do Petra Guberine**

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2011.

1. Uvod

Svaki književni jezik ima svoj fonetska, fonološka, morfološka, sintaktička, leksička, frazeološka i stilska, kao i pravopisna obilježja. Na temelju tih obilježja taj se jezik prepoznaje kao posebni i iako gotovo svaki jezik ima sličnosti sa jezicima koji pripadaju istoj jezičnoj skupini, lako se svaki, kad se pogledaju njegova obilježja na svakoj od tih jezičnih razina, izdvaja kao posebni. Tako je i s hrvatskim i srpskim jezikom.

Do 20. stoljeća ta su se dva jezika razvijala neovisno jedan od drugoga, ali zbog društvenopolitičkih prilika, sve do devedesetih godina prošlog stoljeća bili su prisiljeni funkcionirati kao jedan jezik. No, čim je početkom 20. stoljeća unitaristička vlast počela s provođenjem iste takve politike, javljali su se jezikoslovci koji nisu mogli previdjeti znanstvene činjenice koje su razdvajale jedan od drugog književnog jezika i to je bio početak razlikovnog pristupa u hrvatskom i srpskom književnom jeziku.

2. Razlikovni rječnici

„Razlikovni rječnici takva su leksikografska djela u kojima se leksemi jednoga standardnog jezika kao razlikovni suprotstavljaju leksemima drugoga. Izrada takvih rječnika lingvistički je opravdana i moguća samo za jezika standardnih oblika koji su u specifičnim povijesnim okolnostima kao različiti izrasli iz istoga organskog idioma. Takav je slučaj s hrvatskim i srpskim standardnim jezikom.“¹

Iako su „u temelju obaju jezika novoštokavski govori, predstandardizacijska povijest, različiti motivi, postupci i procesi standardizacije i različiti civilizacijski uvjeti“ doveli su do toga da su na osnovi istoga organskog idioma, nastala dva jezika.

Razlikovni rječnici nastali su kao posljedica registriranja razlika između dvaju jezika, ali motivacija za njihov nastanak bila je različita na različitim stranama. Na hrvatskoj strani njihova izrada „motivirana je potrebom da se u uvjetima jake jezične unifikacije i pritiska sa srpske strane ukaže na postojanje posebnog hrvatskog jezičnog standarda.“ (Peti, 2006: 507)

U suprotnosti s tim, s obzirom na unifikacijsku politiku, izrada takvih rječnika na srpskoj strani „motivirana je potrebom dokidanja postojećih razlika i njihova pretvaranja u sinonime toga jednoga zamišljenog standardnog jezika.“

Leksičke razlike između hrvatskog i srpskog jezika u kroatistici se prije 20. stoljeća ne uočavaju i o njima se ne govori, pa ih tako ni „hrvatska leksikografija ne bilježi“. Te razlike se ne uočavaju jer su do toga vremena jezici bili odvojeni i različito su se razvijali. (Peti, 2006:508)

Pokušajima kodifikacije književnog jezika kao zajedničkog za Hrvate i Srbe, objektivno postojeće leksičke razlike između dvaju jezika ne samo da se ne mogu ukloniti, nego zbog različitog prethodnog razvoja, dolaze do izražaja. Dok s jedne strane, Hrvati razlike prema svoga jezika prema srpskom brane kao legitimnu tekovinu svoga književnog jezika, „Srbi s hrvatskim razlikama prema srpskom postupaju dvojako.“ Ili ih tretiraju kao nestandardne i izbacuju ih iz norme, ili ih, „politički motivirani potrebom dokidanja razlika, tretiraju kao sinonime zajedničkog jezika.“

¹ Podatak preuzet iz: Peti, Mirko, 2006.: "Razlikovni rječnici" *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 507

Zbog postojanja dvojakog odnosa prema tim razlikama, Peti je došao do zaključka da su se i rječnici izrađivani na načelima dviju različitih leksikografskih koncepcija: „jedne, srpske, koja razlike nastoji relativizira i nastoji ih prikriti, te druge, hrvatske, koja ih, motivirana i purističkim potrebama u stvaranju književnog jezika pokušava objektivno registrirati.“

2. 1 Razlikovni rječnici od prve polovice do kraja 20. stoljeća

Kada u prvoj polovici 20. stoljeća na hrvatskoj filološkoj sceni glavnu riječ vode hrvatski vukovci, najvažniji njihov predstavnik, Tomo Maretić, iako se nije posebno bavio problemima razlikovnih rječnika, „ipak, nije mogao tu problematiku ni sasvim zaobići.“ Zabrinut zbog postojanja određenih razlika, u "Pristupu" svom *Jezičnom savjetniku* iz 1924. konstatira da leksičke razlike postoje, ali za njih pokušava pronaći prikladna rješenja. (Peti, 2006:210)

Tako predlaže da se dokinu postojeće razlike izborom jednog ili drugog oblika i odbacivanjem onog koji se smatra neprikladnim. Da je to nerealan i utopistički način normiranja zajedničkog književnog jezika dokazuje sljedeći primjer: Maretić predlaže da Srbi riječ *naučnik* umjesto u značenju "učenjak" počnu upotrebljavati u značenju "šegrt" kako je upotrebljavaju i Hrvati, a da i jedni i drugi za pojam "učenjak" upotrebljavaju riječ *naučnjak*, čime bi se Srbi za taj pojam odrekli svoje dosadašnje riječi *naučnik*, a Hrvati svoje *učenjak*. (Peti, 2006: 510) Taj prijedlog nije prihvaćen i te se riječi u tome značenju ne koriste ni u hrvatskom, niti u srpskom standardnom jeziku.

Maretić je na takva svoja shvaćanja razlika između dvaju jezika dobio oštar odgovor od srpskog leksikografa Svetozara Ristića pod naslovom *Srpskohrvatski i nemački jezik pred jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti*, objavljen u Beogradu 1930. god. Izravan povod za objavu te knjižice bila je Maretićeva kritika Ristićevog rječnika *Rečnika srpskohrvatskog i nemačkog jezika* kojemu je suautor Jovan Kangrga, a koji je objavljen 1928. u Beogradu. Ristić smatra da je Maretićeva *Gramatika*, zaista u doslovnom smislu gramatika samo Vukova i Daničićeva jezika, u kojoj ni hrvatski književni jezik, ni srpski književni jezik nisu našli svoje mjesto. Zbog svega toga, Peti zaključuje da je „Maretić kao nepovredivi filološki arbitar svoga vremena i Hrvatima i Srbima normirao književni jezik kojim ni Srbi ni Hrvati ne samo da nisu bili zadovoljni nego su svjesni da njime i ne govore i ne pišu.“

Prvu lingvistički ozbiljnije utemeljenu raspravu o toj problematici nakon Maretićevog uočavanja razlika između hrvatskog i srpskog jezika objavio je srpski lingvist crnogorskog podrijetla Radosav Bošković u časopisu *Naš jezik* 1935. godine pod naslovom "O leksičkoj i

stilskoj diferencijaciji srpskog i hrvatskoga književnog jezika". „Bošković konstatira da postoji velik broj riječi po kojima se Srbi i Hrvati razlikuju“ ... „i razvrstava ih u dvije skupine“. „Jedno su slučajevi u kojima Hrvati imaju svoju, domaću reč, a Srbi tuđicu, a drugo slučajevi gde Hrvati imaju gotovu reč, kovanicu, termin, a Srbi ceo sintaksički izraz, opis.“²

Za primjere prve skupine Bošković navodi sljedeće parove riječi: *tvrtka-firma, povečalo-lupa, glazba-muzika, brojka-cifra, ljekarna-apoteka, kazalo-registar*, dok primjerima druge skupine pripadaju: *vozilo-prevozno sredstvo, stotinka-stoti deo, tisućinka-hiljaditi deo, ubožnica-sirotinjski dom* itd. Bošković zaključuje da se uz potrebne kovanice, koje su rađene po domaćim uzorcima, ima i onih nepotrebnih koje odišu tuđim duhom, a mnoge od njih razumiju samo oni koji su ih skovali. Za srpski jezik, s druge strane, smatra da je „više zadržao svoj prirodni, ako hoćete – narodni, slovenski lik.“ Zanimljivo je usporediti Boškovića sa Nikolom Andrićem o kojem će puno više govora biti u nastavku rada, a koji ima u potpunosti oprečno mišljenje, jer smatra da Beograđani nepotrebno preuzimaju riječi iz drugih jezika i s time se nikako ne slaže.

Peti zaključuje da je takva ocjena riječi u hrvatskom jeziku preoštra i pogrešna, jer su mnogi od navedenih leksema, koji su Boškoviću sporni i „danas normativno neupitan dio hrvatskog standardnog jezika.“ (Peti, 2006:514)

Dvije godine nakon Boškovićeve rasprave, hrvatski filolog Julije Benešić objavljuje „oveći popis hrvatsko-srpskih jezičnih razlika“ kao jedno od poglavlja svoje *Gramatike jezika hrvatskog ili srpskog objavljene 1937. u Warszawi*. „Popis obuhvaća 1400 hrvatsko-srpskih razlikovnica, a namijenjen je u prvom redu poljskim prevoditeljima književnih djela na hrvatski ili srpski, ... , a u popisu se nalaze razlikovne riječi općeg leksika: *sudjelovati-učestvovati, cjenik – cenovnik, doslovno – bukvalno*, zatim riječi strukovnih leksika: *zrakoplovstvo – vazduhoplovstvo, kemija – hemija, tvornica – fabrika*. Popis obuhvaća i toponime te vlastita imena: *Abesinija – Abisinija, Cipar – Kipar, Talijan – Italijan* itd.“³

Peti smatra da je najveći broj razlikovnih opreka između hrvatskog i srpskog jezika Benešić dobro uočio, uz pokoju omašku. Pa ipak, napominje da se na taj Benešićev popis „više nego kritički osvrnuo srpski filolog Aleksandar Belić u članku „Benešićeva Gramatika“ objavljenom u *Našem jeziku* 1940. godine. Belić smatra da sad, kad su se Beograd i Zagreb

² Iz Bošković, Radosav 1935, "O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskog i hrvatskog književnog jezika", „Naš jezik“, III, str. 277-282

³ Iz Benešić, Julije, 1937. *Gramatika jezika hrvatskog ili srpskog*, Varšava,

počeli ujednačavati, javljaju se ljudi koji te razlike ističu, ali ne s namjerom „da ih izgode ili bar da učine da one postanu manje, već da pokažu kako je nepremostiv jaz između jednog i drugog središta.“⁴

Peti ovo vidi kao političku diskreditaciju Benešićevog popisa razlika upravo ukazivanjem na suprotnu jezičnu politiku u ime koje Benešić nastupa, a to je hrvatska društvena zajednica. Također, Belića vidi kao predstavnika ortodoksne jezične politike koja „Benešićevo obznanjivanje razlika smatra smišljenom zaplotnjačkom rabotom i otvorenom diverzijom na jedinstvo srpskohrvatskoga jezika.“⁵

Peti dalje navodi da je proučavanje razlika između hrvatskog i srpskog jezika znanstveno opravdano, a da su to osobito dokazali Petar Guberina i Kruno Krstić, svojom knjigom *Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika* objavljenom 1940. Budući da ćemo se dalje u ovom radu baviti Guberininom raspravom, ovdje ju samo spominjemo, a ovdje ćemo se samo baviti drugim dijelom te knjige, odnosno *Rječnikom razlika između hrvatskog i srpskog književnog jezika* Krune Krstića i Petra Guberine.

„Osnovno načelo za razlučivanje riječi iz hrvatskog književnog jezika od riječi iz srpskog književnog jezika autorima nije bilo ni strogo filološko, ni estetsko ni teritorijalno, nego hrvatska jezična praksa.“ Cilj toga rječnika nije bio potpuno iscrpan popis razlika, nego su zabilježili tipične slučajeve, koje su često nalazili u srpskim knjigama i koji su više puta pravili konfuziju u hrvatskom književnom jeziku. (Peti, 2006:521)

Nisu bilježili riječi koje se rijetko koriste ili su samo stručni izrazi, a ni one koje su dođe iz srpskog jezika, ali su kod nas prihvaćene i više ih ne osjećamo kao tuđe. Također, turcizme poput: *ćumura, apšenika, avlije, boranije, cicinije* i dr., smještaju u dijalektizme zbog ujednačenog kriterija u izradi rječnika, a koji se osobito koriste u muslimanskim krajevima, smještaju među srpske riječi zato što ih Srbi neutralno upotrebljavaju u svom književnom jeziku, ali uz njih stavljaju oznaku hd, što znači da hrvatsko dijalektalno. „Drugu vrstu turcizama, poput riječi *akšam, efendija, kadija, ašikovanje i besbeli*, autori su izostavili iz rječnika.“ (Peti, 2006:522)

⁴ Belić, Aleksandar 1940, "Benešićeva gramatika", „Naš jezik“, VII, 9-10, 257-262

⁵ Citat preuzet iz: Peti, Mirko, 2006.: "Razlikovni rječnici" *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 517-518

Još jedna novina koju autori uvode u ovaj rječnik obilježavanje je riječi zvjezdicom koja uglavnom stoji uz neke riječi na srpskoj strani, uglavnom strane.

Sami autori priznaju da će njihov rječnik, budući da je riječ „o prvom pokušaju, da se u rječničkom pogledu razgraniče srpska i hrvatska jezična praksa“, u mnogočemu biti „nesavršen, a gdjegdje možda i pogrešan“⁶ Ipak, Mirko Peti konstatira da je to zanemarivo prema svemu onome što je u njemu pouzdano i dobro, od načelnih polazišta do konkretnih rješenja, te je „zbog toga Krstić-Guberininoj knjizi u hrvatskoj razlikovnoj leksikografiji osim počasnog mjesta prvenca osigurana i trajna praktična vrijednost.“ (Peti, 2006:522)

Punih pedeset godina nakon Guberinog i Krstićevog rječnika iz 1940. nije bilo razlikovnih rječnika. U okolnostima i pod okriljem politike bratstva i jedinstva u socijalističkoj Jugoslaviji „nisu se stekle realne društvene pretpostavke za izradu takvih rječnika“ jer se jezik koji su u javnoj upotrebi govorili Hrvati, Srbi, Crnogorci i bosanskohercegovački Muslimani „držalo se jednim i jedinstvenim jezikom.“ Peti također navodi da se izrada takvih rječnika u to vrijeme ne samo da nije imala nikakve svrhe nego se mogla smatrati neprijateljskim djelovanjem. (Peti, 2006: 523)

Tek 1989. u Beogradu se pojavio jedan takav rječnik, koji je napisao „leksikografski amater i kazališni čovjek Jovan Ćirilov, a rječnik se zove *Hrvatsko-srpski rječnik inačica – Srpsko-hrvatski rečnik varijanti*.“ Budući da je autor smatrao da „su hrvatski i srpski jezik jedan jezik“ nije mu svrha da u rječniku ističe razlike, nego da ih neutralizira.

Peti ovaj rječnik vidi kao posve amatersko djelo, a to dokazuje „tobožnjom autorskom koncepcijom rječnika, na kojoj Ćirilov inzistira, tako i na gotovo svakoj njegovoj stranici, zbog čega je njegova leksikografska vrijednost vrlo mala.“ Peti dalje navodi kako je rječnik pun pogrešaka, a osobito mu smeta što prema opreci srpskim riječima za standardne hrvatske uvodi žargonizme, dijalektizme i arhaizme: „*bedak za budala, berivo za plata, domaja za zavičaj, durašan za izdržljiv, izumjetak za izum, kostanj za kesten, krišćanin za hrišćanin, zvijezdogatnja za astrologija, željva za kornjača*.“

⁶ Guberina Petar i Krsić, Krno, 1940 *Razlike između srpskog i hrvatskog književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb

2.2. Razlikovni rječnici nakon raspada Jugoslavije

Nakon raspada Jugoslavije u Hrvatskoj su se na jezikoslovnom planu stekli uvjeti za objavu slobodnih leksikografskih radova i u tim novim uvjetima "javlja se neodoljiva potreba za objavljivanjem rječnika u kojima bi se bez ideološko-političkog pritiska mogle registrirati dotad potiskivane leksičke razlike između hrvatskog i srpskog jezika." (Peti, 2006:524)

Od 1991. do 1993. godine objavljeno ih je čak šest: *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika* Vladimira Brodnjaka iz 1991. godine, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika* Ivana Branka Šamije i Ivana Lukačića, također iz 1991. godine, *Razlikovnica hrvatskoga i srpskog jezika* Ivana Branka Šamije iz 1992. godine, *Mali jezični priručnik* Gordane Linke iz 1992., *Jezični priručnik* Marija Krmpotića iz 1992. godine, te *Razlikovni rječnik. Govorimo li ispravno hrvatski?* iz 1993. (Peti, 2006:524)

Peti navodi da je najopsežniji među njima Brodnjakov rječnik, koji je rađen "dugo i s ozbiljnim leksikografskim pretenzijama, te sadrži golemu leksikografsku građu od 30 000 natuknica." Međutim, nalazi mu Peti i mnoge nedostatke. „Samo je u otprilike 50 posto obrađene građe organiziran na način koji je metodološki primjeren razlikovnom rječniku. U ostali 50 posto slučajeva taj je rječnik sve više nego srpsko-hrvatski razlikovni rječnik.“

U mnogim elementima, navodi Peti, to je rječnik žargona, lokalnih izraza, egzotizama, nestandardnih oblika, zastarjelica, historizama i provincijalizama srpskog jezika, rječnik strnih riječi u srpskom jeziku itd. Zbog svega toga, i zbog nenavođenja razlikovnih opreka tim terminima iz hrvatskog jezika, stvara se dojam da je srpski leksemski bogatiji od srpskog jezika, što je, zaključuje Peti, samo privid koji proizlazi iz neprimjerene leksikografske metode.

Nadalje, Peti smatra da Brodnjakov rječnik nema svojstva na kojima se građe temelji jezične kulture, te da je „na pola puta između čistog razlikovnog rječnika i (nepouzdanog) jezičnog savjetnika, Brodnjakov rječnik pokušava u isto mah odigrati obje uloge, i još k tomu mnogo drugih uloga, ali mu to ne polazi za rukom.“

Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika Ivana Branka Šamije i Ivana Lukačića pojavljuju se iste godine kad i Brodnjakov rječnik, no u vlastitoj nakladi. Peti autorima

zamjera nedostatak dubljeg konceptijskog razmišljanja o razlikovnom problemu, pa im je kao posljedica toga svojstvena olakotnost kojom se u njihovu rječniku uspostavljaju razlikovne opreke između srpskog i hrvatskog jezika. Ta se olakotnost ogleda u tome što nekritički preuzimaju pogrešna i dvojbeno rješenja od svojih prethodnika, i u tome što „neobuzdano i pomalo egzibicionističko stvaraju nove riječi u hrvatskome koje se onda bez ikakvog uporišta u jeziku dovode u razlikovne opreke sa srpskima.“ Primjeri za to su: *intervju – razgovorje, masa – množnica, vreme – očasje, turista – odmoridbenik, helikopter – samovrtjelica* itd. Ovim postupcima nepotrebno se stvaraju nove riječi u hrvatskom jeziku, a ujedno se hrvatske riječi prepuštaju srpskom jeziku čime se hrvatskom jeziku „čini medvjeda usluga.“ (Peti, 527)

Sljedeći rječnik o kojemu Peti govori u svom radu jezični je priručnik Gordana Linke koji se sastoji od dva dijela. „U okviru skromnih leksikografskih pretenzija ovaj priručnik i nije u pravom smislu riječi razlikovni rječnik između hrvatskog i srpskog jezika. Budući da je rječnik koncipiran tako da se odnos među riječima zasniva na opreci dobro – nije dobro i obrnuto, Peti zaključuje da i sama autorica nekad u tim jednosavjetničkim okvirima pogriješi. Tako savjetuje da riječi: *igra, manjkati, nevaljao, presjedati, suglasan, udžbenik, urod* nisu dobre, a Peti i u njezinu zaključku da su riječi *izići, besanica i križanje dobre, a izaći, nesanica i raskrižje* nisu, ne vidi smisao. (Peti, 527)

Peti u svom radu analizira još dva razlikovna rječnika. Prvi je od njih *Jezični priručnik* stručnog suradnika u Službi za razvoj i izobrazbu Hrvatske televizije Marijana Krmpotića. Nakon što navodi nekoliko zamjerki na ovaj rječnik preuzetih od Pranjkovića, koji tvrdi da je Krmpotić posve neupućen u jezikoslovnu i pravopisnu problematiku, Peti zaključuje da i ovaj razlikovni rječnik ima slabosti koji prate većinu takvih pokušaja: „nedovoljna definiranost načela po kojima bi valjalo izrađivati takve rječnike, heterogenost kriterija u izboru građe za njih, zanemarivanje stilske i značenjske raslojenosti leksika, miješanje posuđenica sa srbizmima, izmišljanje novih riječi u hrvatskom jeziku i njihovo dovođenje u razlikovno nerelevantne opreke sa srpskima itd.“ (Peti, 2006:528)

Drugi je *Razlikovni rječnik* Stanke Pavune koji sadrži oko 2000 riječi i koji je „mali praktični rječnik...koji će poslužiti hrvatskim građanima bez većeg jezičnog znanja da mogu brzo i jednostavno naći potrebnu riječ.“⁷ Jedna od bitnih karakteristika ovog rječnika je stvaranje bogatih sinonimskih nizova navođenjem posuđenica koje su se udomaćile u hrvatski

⁷ Pavuna, Stanka *Razlikovni rječnik. Govorimo li hrvatski ispravno?*, vlastita naklada, Zagreb

jezik. Međutim, Peti se pita koliko u razlikovnom rječniku takav postupak ima opravdanja, i zaključuje da, iako i kod Pavune nalazi rješenja koja su „neprihvatljiva ili leksikografski dvojbena, ali na relativno malom broju riječi broj je takvih slučajeva mnogo manji nego u drugim ovdje razmatranim slikovnicama.“

3. Koje nam beogradske riječi ne trebaju

Članak Nikole Andrića *Koje nam beogradske riječi ne trebaju* objavljen je u časopisu Hrvatsko kolo 1927. godine i „svjedoči o počecima razlikovnog opisa dvaju jezika: hrvatskoga i srpskog.“⁸ U članku govori kako je „bilo nekada vrijeme – prije četrdeset-pedeset godina (od 1927.) – kada su Beograđani prstom ukazivali na zagrebačke novinare i podsmijehivali se nekim njihovim sintaktičkim osebinama i leksičkim novinama.“ (Andrić: 1927) Kaže Andrić da su bili u pravu jer se tada stvarao novinarski jezik, a za to nije bilo ni snage ni znanja. No, vremena su se promijenila, i Zagrepčani su osjetili „da se stranom frazeologijom i nakaznim kovanicama i pozajmicama čini sila narodnom jeziku“ ... „Došao je Kurelac, pa Maretić, pa Broz, koji su s velikom naučnom spremom počeli trgati korov.“ Tada, (1927.), ista je situacija bila u Beogradu. Beograđani su djecu slali „na nauke u Francusku, Njemačku i Rusiju“. Kad bi se vratili kući, u izražavanju svojih misli „nisu se mogli oteti tuđinskom utjecaju“. (Andrić: 1927)

Zbog toga, situaciju u Beogradu bila je tada gora nego ikada u Zagrebu. Zatim Andrić navodi „zagrebačke nove riječi“ koje su uspješno preuzete iz češkog jezika: *časopis, veleizdaja, vlak, opetovati, upliv, veleban, dostatan, tlak, objam, stroj, sustav, prvotan, pojam, prednost, glazba, stanovište*. (Andrić: 1927) Da su te riječi zbilja bile uspješno preuzete govori i činjenica da se i danas upotrebljavaju, te da se sve, (osim riječi *objam*, koja se koristi u obliku *obujam*), mogu pronaći u Anićevom *Velikom rječniku hrvatskoga jezika*, što znači da su dio standardnog jezika. Andrić zatim navodi ruske riječi koje se preuzete: *uštrb, pobornik, kist, neophodan, ustanoviti, svemir, gromada, točan, točka, umjestan, uslov, nebosklon, obnarodovati, opredijeliti, otmjen, pobjedonosan, ratoboran*. (Andrić: 1927) U Anićevom rječniku ne postoje: *uštrb, uslov, nebosklon, obnarodovati*, no, ipak možemo zaključiti da se većina riječi uspješno prilagodila i danas je dio standardnog jezika.

Beograđanima osobito zamjera što „će radije primiti čistu njemačku ili francusku riječ, nego češku, koju smo mi uzeli pod svoje, pa držim, da bi Beograđanin radije pregrizao jezik,

⁸ Podatak uzet iz: Rišner, Vlasta, 2006.: „Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 376

nego uzeo u usta ili pod pero, na primjer, riječ glazba“. (Andrić: 1927) Također, smeta mu što se u srpskom jeziku neprestano odbija slavenska riječ ples, i neshvatljivo mu je „kako se mogu Beograđani tako tvrdokorno opirati jednoj sveopćoj slavenskoj – dakle i ruskoj – riječi, kad su na drugoj strani otvorili širom vrata ruskim riječima, koje primaju bez ikakve kritičnosti“. (Andrić: 1927)

Nadalje, navodi „nove beogradske riječi koje nikako ne smijemo primiti: *provjeriti, sprovesti, smjena, riješen, posmatrati, proizvoljan, poručiti, upražnjavati, ispoljavati, podstrekavati, podvući, uvjerenje, sredina, osustvo, bjegstvo, sljedovati, isleđenje, pripadnost, jednovremeno, odstojanje i podbaciti* (kukuruz je jesenas *podbacio*)“. (Andrić: 1927) Andrićevim savjetima usprkos, neke od tih riječi: *provjeriti, sprovesti, smjena, riješen, poručiti, podvući, uvjerenje, sredina i odstojanje* ipak su ušle u hrvatski standardni jezik i možemo ih pronaći u Anićevom rječniku.

Andriću posebno smeta što Beograđani „čine neoprostiv grijeh upotrebljavajući predlog *po* u čistoj ruskoj upotrebi“. Navodi primjer „po pitanju zaštitnog gospodarstva“, koji smatra potpuno pogrešnim u takvoj upotrebi s lokativom, i koji se ne može pronaći „koju god srpsku ili hrvatsku gramatiku ili rječnik otvorio“.

Slično se događa i s glagolom *provjeriti*. Andrić kaže da je: „čisto ruskog podrijetla i koji je za naše shvaćanje strašan. Rusi upotrebljavaju tu riječ kad provjeravaju račune, vijesti, sisteme pušaka i koješta drugo. Ali mi ne možemo ništa *pro*-vjeriti, jer glagola *vjeriti* uopće nemamo u sličnom značenju“. (Andrić: 1927) Međutim, glagol je dio hrvatskog standardnog jezika upravo u to značenju kojemu se Andrić protivio. Također, protivi se glagolu *sprovoditi*. „Glagol *provesti* je sam po sebi perfektivan, pa nije potrebno još pojačavati tu perfektivnost sa *s*, da dobijemo isto značenje, koje imaš od iste primarne osnove s jednim prijedlogom (*pro*). Kod nas se u prvom redu *sprovodi* mrtvac na groblje, pa odatle i imenica *sprovod*“. (Andrić: 1927) Oba su glagola, ali ne u potpuno istim značenjima, ušla u hrvatski jezik, i uvrštena su u Anićev *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*.

Nadalje, umjesto „*posmatrati, posmatranje, posmatrač*“ za koje je utvrđeno da su ruskog porekla“ trebamo koristiti *promatrati, promatranje i promatrač*. „Ne trebamo ni ruskog *podstreka* ni *podstrekivanja*, kad imamo dobre svoje riječi: *poticati, poticaj, podjariti, podbosti, nagovarati, nagoniti*. (Andrić: 1927) U hrvatskom standardu danas ne postoji niti jedna od tih riječi koje Andrić smatra pogrešnima, nego se koriste riječi koje je on predlagao.

Također, nepotrebnim rusizmima smatra: *snishodljiv, isljedovati (istražiti), dejstvo i dejstvovati, bespristrasan, izviniti, predohraniti (doskočiti), ponjati (shvatiti)*,

neprikosnoveno, sladostrastan (razbludan). Od svih tih riječi, u hrvatski standardni jezik ušla je samo riječ *snishodljiv*, čije je značenje u Anićevom rječniku sljedeće: *koji je pretjerano ponizan, koji se ulaguje, koji se dodvorava*.

4. Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku

Jezikoslovna rasprava Petra Guberine *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku* objavljena je 1940. godine kao uvodna rasprava *Razlikama između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Rasprava je ponovno objavljena u časopisu *Jezik* 1997. godine. Evo koje razloge za ponovno objavljivanje navodi pisac predgovora ponovnoga izdanja Stjepan Babić: „Prvo, ta rasprava nije izgubila ništa od svoje vrijednosti. Problematika kojom se ona bavi i danas je u žarištu naših zanimanja, jedna je od najvrucih tema naše današnjice i u znanstvenome i u praktičnome smislu.”⁹

„Ta je rasprava bila prava prekretnica u svoje vrijeme. Ona je napustila mladoslovničarski smjer kojim se nije moglo ništa postići u onom što smo željeli razriješiti, a to je da znanstveno obrazložimo očitu činjenicu da su hrvatski i srpski dva književna jezika. Petar je Guberina to uspio jer je svoje poglede temeljio na strukturalističkom učenju F. de Saussurea i stilističkom Ch. Ballyja. Mislim da je to prvi strukturalistički rad u našem jezikoslovlju.“ (Babić: 1997)

Kad se usporedi ta rasprava sa člankom Nikole Andrića, uočava se da je prva razlika u cilju koji autori žele ostvariti. Dok je osnovna namjera Nikole Andrića spriječiti ulazak „nakaznih kovanica i posuđenica“ iz srpskog jezika, rasprava Petra Guberine „razlikuje se i konceptijski i ustrojstveno. Već se u naslovu naznačuje način opisa hrvatskog jezika i usmjerenost jezični savjeta: osnovna namjera autora neće biti upozoravanje na barbarizme u hrvatskom jeziku, nego isticanje samostalnosti i jezičnih osobitosti hrvatskog jezika, kao i razlika između hrvatskog i srpskog jezika“.¹⁰

Guberina smatra da je „za postojanje jezika mjerodavno jedino današnje stanje jezika i time se bezuvjetno ruši načelo povijesnog razvoja jezika kao polazna točka za postojanje nekog književnog jezika.“ Ipak, „to ne znači da su rasprave o povijesnom razvoju jezika nepotrebne. Ali, one sačinjavaju drugu cjelinu i ne mogu odlučivati o postojanju jezika. Nas

⁹ Podatak preuzet iz Babić, Stjepan, časopis *Jezik*, lipanj 1997., Zagreb, , god. 44., br.5., str. 161.

¹⁰ Podatak uzet iz: Rišner, Vlasta, 2006.: „Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 377

bi, konkretno, s povijesnog gledišta zanimalo koje su srpske riječi tokom vremena ušle u naš književni jezik“. (Guberina, 1940 [1997], 164)

U drugom dijelu rasprave naslovljenom *Jezične činjenice u hrvatskom književnom jeziku i srpskom književnom jeziku* Guberina kaže: „Da dobro uočimo, zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku, podijeljena je ova rasprava na nekoliko dijelova. Ovo što smo do sada govorili, spada u lingvistiku, a sada ćemo iznijeti jezične činjenice, koje se tiču hrvatskog književnog jezika. Dat ćemo popis fonetskih, morfoloških, sintaktičkih, stilskih i stilističkih i rječničkih osobina, koje karakteriziraju današnji hrvatski i današnji srpski književni jezik.“

4.1 Razlike u oblicima

Budući da se ovaj seminar neće baviti fonetskim osobinama, odmah će prijeći na razlike u oblicima od kojih „mnoge proizlaze već iz glasovnih oblika. Kao kod glasova, tako i kod oblika sve razlike ne potječu iz jednog vremena i iz jednog središta. Naići će se na razlike u sufiksima i prefiksima, bit će razlika u rodu, broju i padežima, u deklinaciji i u konjugaciji“. (Guberina, 1940 [1997], 174)

Nakon kratkog uvoda, počinje Guberina odmah s popisivanjem i objašnjavanjem razlika u oblicima, njih ukupno dvadeset devet. Budući da bi bilo preopsežno donositi ih sve u ovom seminaru, obradit će se po jedan primjer razlika u sufiksima glagola, deklinaciji i rodu imenica. Prva razlika je „kod glagola, koje uzimamo iz „evropskoga“ jezika (internacionalne riječi) Srbi ne upotrebljavaju iste nastavke kao Hrvati. ti su glagoli brojni, pa svi novi glagoli, koje stvaramo pod utjecajem stranih jezika, pokazuju dvije vrste infinitiva: infinitiv srpski i infinitiv hrvatski. Tako: a) u srpskom književnom jeziku imamo nastavak *-isati*, dok je u hrvatskom *-irati*: *circulisati-cirkulirati, izolisati- izolirati, kontrolisati- kontrolirati*. Iz toga proizlazi i razlika u prezentu; glagoli na *-isati* imaju prezent na *-išem*, dok glagoli na *-irati* imaju prezent na *-iram*“. (Guberina, 1940 [1997], 174)

Druga je razlika u deklinaciji. Tako „Srbi vele: *tetka Persa, tetka Perse, tetka Persi, tetka Persu, tetka Perso, tetka Persom*“. S druge strane, Hrvati bi uvijek deklinirali obje riječi. Slično tomu, u „srpskom su ovakvi izražaji vrlo česti: gospodin Dušane, gospodin Stajiću“, dok bi Hrvati i u takvim sintagmama sklanjali obje riječi.

Sljedeća je razlika u rodu imenica: „Veoma često hrvatski književni jezik ima različit rod od srpskog“. Tako neke imenice koje su u hrvatskom knjiž. jeziku muškog roda, u srpskom su ženskog: *porez-poreza, držak-drška, zalog-zaloga, arhiv-arhiva*, i obrnuto, u hrvatskom su ženskoga, a u srpskom muškoga roda: *fronta-front, uputa-uput, zabrana-zabran, (ova) zvijer- (ovaj) zver*.

Za zaključak odlomka o oblicima „vidimo da za jezik nijesu odlučni povijest, osnove i korijeni riječi, nego naša današnja upotreba“. (Guberina, 1940 [1997], 176)

Sve gore navedene razlike između dvaju jezika vrlo prepoznatljive izvornim govornicima srpskoga i hrvatskoga jezika i oni prirodno i bez sumnje prepoznaju da jedan oblik pripada jednom, a drugi drugom jeziku.

4.2 Sintaktičke razlike

Ovaj dio rasprave Guberina počinje s nekoliko rečenica o načinima na koji su pisane hrvatske gramatike: „Vuk je bio alfa i omega gramatičarima, a književnici i hrvatski i srpski malo su se brinuli, da njihov jezik bude Vukov jezik. I kao u glasovima i oblicima, tako su i u gramatici išli Hrvati i Srbi različitim putovima“. (Guberina, 1940 [1997], 177)

Nakon toga donosi sintaktičke razlike između dvaju jezika i napominje da je sve primjere za srpski jezik uzeo iz gramatike najpoznatijeg srpskog gramatičara Belića, da ga poslije ne bi optužili da je namjerno „tražio razlike među lošim poznavateljima srpskog književnog jezika“. Sintaktičkih razlika je naveo dvadeset šest, a neke od njih su: uz više subjekata u hrvatskom dolazi glagol u množini, dok u srpskom nalazimo jedninu: *Otac, stric i ded stanuje, hrani se i noćiva*.

Za posvojne zamjenice od imenica ženskog roda koje znače neživo u srpskom nastavak – in: *crkvin, bančin, zemljin*, dok Hrvati u istom značenju upotrebljavaju genitiv: *crkve, banke, zemlje*.

U srpskom posvojni genitiv dolazi i onda kad imenica nema uza se atributa i apozicije: *ulica Aleksandra, Miloša*. Hrvati bi rekli *Aleksandrova, Miloševa ulica*. Međutim, Srbi upotrebljavaju posvojni pridjev, a ne posvojni genitiv, ako uz imenicu stoji atribut ili apozicija: *tetka Marin brat, knez Mihajlova ulica, gazda Markov konj*, dok Hrvati u tom slučaju upotrebljavaju posvojni genitiv: *brat tetke Mare, ulica kneza Mihajla, konj gazde Marka*.

Srbi često upotrebljavaju prijedlog od, da označe neki dio: *Njih ,(glasova), ima od više vrsta*. (Belić), dok je to Hrvatima veoma strano i u hrvatskom književnom jeziku bi ta rečenica glasila: *Njih ,(glasova), ima više vrsta*.¹¹

¹¹ Sve navedene razlike i primjeri preuzeti su iz Guberina, Petar, 1940. [1997]: *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku*, časopis *Jezik*, Zagreb, god. 44., br.5., str. 178,179.

4.3 Stilske i stilističke razlike

Da bismo shvatili stilske i stilističke razlike između hrvatskog i srpskog jezika, moramo shvatiti da se građa rečenice i cjelokupni naš izražaj sastoje od pojedinih riječi, koje nose u sebi glasovne i morfološke osobine. Prema tome, Guberina smatra „da stil, kao konkretna primjena jezika u nekom času, nosi u sebi sve oznake, koje se nalaze u jeziku u cjelini“.

Kad se radi o konkretnim razlikama, prema Guberini je ono što najviše udaljava srpski stil od hrvatskoga izbjegavanje infinitiva, upotreba glagolskih imenica i upotreba pasiva. Za to navodi i konkretne primjere: „Izbjegavanjem infinitiva i upotrebom rečenica sa *da*, srpski će književni jezik kod pojedinaca koji njima pišu ili govore, imati drugačiji ritam i drugačiju strukturu, nego što će ju imati hrvatski jezik u kojemu je infinitiv veoma živ“ Za primjer donosi rečenicu: *Vojni stručnjak 'Tajmsa' kaže da će saveznici da odustanu od plana da zauzmu Trondhajn.* U tom primjeru tri vezničke rečenice sa *da* daju nam dojam neke nespretnosti i monotonije, a ritam je isprekidan.

Ako se izbjegava infinitiv, „moramo nužno upotrebljavati glagolske imenice. Kad znamo, da se to događa u srpskom književnom jeziku, onda dobivamo posebnu sliku o cijeloj srpskoj rečenici, jer glagolska imenica pokazuje radnju kao i glagol, ali nemajući nastavaka za lica i vremena, ona već po svojoj morfološkoj strukturi nejasnije tumači radnju. U rečenici: *Javio mi je svoj odlazak.*, riječ *odlazak* označuje radnju, ali ne znamo je li ta radnja izvršena ili ne. Ako objekt izrazimo glagolom, onda nam je stupanj radnje potpuno jasan“ (Guberina, 1940 [1997], 181)

Treća velika razlika u stilu su „česte pasivne konstrukcije, koje daju osobitu oznaku srpskom jeziku“, a koje čine velike stilske razlike u rečenicama u odnosu na hrvatski, „da nam se čini da im je i sintaksa sasvim različita. To je zato, što pasivne konstrukcije sasvim drugačije prikazuju odnošaj onoga, koji govori prema onome, što govori“ (Guberina, 1940 [1997], 182) Za konkretan primjer Guberina navodi dio rečenice: -- *u ovakvom se izlaganju mogli biti dani samo osnovi našeg jezika*, izravno karakteriziramo gramatički subjekt. Ali, kad kažemo: -- *u izlaganju smo mogli dati samo osnove našeg jezika*, onda izravno

karakteriziramo logički i gramatički subjekt (*mi smo mogli dati*), a tek neizravno logički i gramatički objekt (*osnove našeg jezika*).

4.4 Razlike u riječima

Budući da su razlike u riječima „svakako brojnije od svih drugih razlika, koje nalazimo kad proučavamo hrvatski i srpski književni jezik“, Guberina samo naznačava u kojem pravcu idu semantičke razlike između dvaju jezika. I u promatranju riječi traži oslobođenje od povijesti, jer na primjer „*vbš* daje i srpsku riječ *vaš* i hrvatski *uš*, ali takve riječi idu u dva različita književna jezika, jer se one poklapaju u logičkom i osjećajnom sadržaju“. (Guberina, 1940 [1997], 187)

On razlike među njima stavlja u nekoliko skupina. U prvu skupinu idu riječi koje spadaju u dva književna jezika, poput srpske *vaš*, *Jelin* i *Vitlejem*. S druge strane, Hrvati upotrebljavaju *Uš*, *Helen* i *Betlehem* jer „ih osjećaju svojima“.

U drugu skupinu razlika idu riječi koje se uopće ne upotrebljavaju u hrvatskom književnog jeziku. Zapravo, smatra Guberina, nema razlike između ove i prve skupine, ali je stavio u posebnu skupinu riječi s istom osnovom, „kako bismo još bolje uočili, kako povijesti jezika nije bitan uvjet za postojanje nekog književnog jezika. To su riječi kao: *isledovati*, *ljubopitstvo*, *krvoliptenje*, i sl. (Guberina, 1940 [1997], 188)

U treću skupinu mogu ići riječi koje se razlikuju samo po sufiksu ili prefiksu. Kao primjere za ovu skupinu navodi Guberina srpske riječi: *uputstvo*, *punomoćstvo*, *brbljiv*, *otpozdraviti*, koje se u hrvatskom: *uputa*, *punomoć*, *brbljav*, *odzdraviti*.

U zadnju skupinu koja će biti spomenuta ovdje „idu riječi koje postoje i u srpskom i u hrvatskom književnom jeziku, ali je njihovo značenje različito. U tu skupinu idu riječi tipa: *čas*, *odojče*. Ove su razlike važne zato, jer se vidi, kako dva različita naroda mogu dati sva sasvim suprotna značenja istoj glasovnoj skupini. U hrvatskom jezičnom osjećaju i praksi *odojče* je *mlado svinjče*, a u srpskom je *odojče* *dojenče* i razlika je upravo groteskne naravi“. (Guberina, 1940 [1997], 188)

5. Zaključak

Pitanje razlikovanja hrvatskog i srpskog književnog jezika i danas je aktualna tema i mnogi jezikoslovci posvećuju svoje radove upravo njoj. Objavljivanje razlikovnih rječnika dugo je vremena bilo među najboljim načinima da se te razlike popišu i objasne. No, iako su mnogi pokušali, potpuno pouzdan razlikovni rječnik između hrvatskoga i srpskoga jezika do danas nije napisan, a pitanje je može li se takav rad i napisati.¹² Budući da su danas hrvatski i srpski i službeno dva odvojena jezika, razlike između njih, smatra Peti, najbolje bi pokazao normalan dvojezični rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika.

O počecima razlikovnog opisa svjedoči članak o nepotrebnim beogradskim riječima Nikole Andrića.¹³ Iako Andrićev i Guberinin tekst imaju mnogo razlika, u osnovi, svaki na svoj način dokazuju isto: razlike između dvaju jezika. Budući da je Andrićev članak napisan davne 1927., jezik se u međuvremenu znatno izmijenio, pa su neke riječi koje on smatra nakaznima i nepotrebnima ipak ušle u standard. S druge strane, gotovo sve razlike između jezika koje Guberina navodi i danas su nepromijenjene i danas razdvajaju hrvatski i srpski književni jezik, a znatno su utjecale na druge jezikoslovce koji su se bavili istim pitanjem.

Osim toga, značenje je Guberinine rasprave i u tome što napušta dijakronijsko gledište na jezik, a Babić ju smatra i prvim strukturalističim radom u našem jezikoslovlju. Činjenica je da raspravu s tako temeljitom i u detalje izloženom problematikom standardnoga hrvatskoga jezika s modernoga lingvističkoga gledišta hrvatska filologija do tada nije imala, a uz to treba i naglasiti da je Guberinino izlaganje oslobođeno konotacija aktualne politike i zasnovano je samo na lingvističkoj argumentaciji.¹⁴

¹² Podatak parafraziran prema: Peti, Mirko, 2006.: "Razlikovni rječnici" *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 528

¹³ Podatak parafraziran prema: Rišner, Vlasta, 2006.: "Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću", *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 376.

¹⁴ Podatak parafraziran prema: Peti, Mirko, 2006.: "Razlikovni rječnici" *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 519

6. Literatura

1. Anić, Vladimir, 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber
2. Andrić, Nikola, 1927. *Koje nam beogradske riječi ne trebaju*, Zagreb, časopis *Hrvatsko kolo*
3. Babić, Stjepan, 1997. časopis *Jezik*, god. 44., br.5., str. 161
4. Belić, Aleksandar 1940. "Benešićeva gramatika", „Naš jezik“, VII, 9-10, 257-262
5. Benešić, Julije, 1937. *Gramatika jezika hrvatskog ili srpskog*, Varšava,
6. Bošković, Radosav 1935. "O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskog i hrvatskog književnog jezika“, „Naš jezik“, III, str. 277-282
7. Guberina, Petar, 1940. [1997.]: *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku*, časopis *Jezik*, Zagreb, god. 44., br.5., str. 178,179.
8. Guberina Petar i Krsić, Kruno 1940. *Razlike između srpskog i hrvatskog književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb
9. Pavuna, Stanka *Razlikovni rječnik. Govorimo li hrvatski ispravno?*, vlastita naklada, Zagreb
10. Peti, Mirko, 2006. "Razlikovni rječnici" *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska
11. Rišner, Vlasta, 2006. "Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću", *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska

